

SZENTELEKY KORNÉL ÉS A KALANGYA

SZÜKSÉGESSÉG NÉLKÜL nincs megvalósulás. Minél erősebb ez a szükségesség, annál biztosabb, hogy a felvetett terv nem fog elsikkadni.

A délvidéki magyarság folyóiratát sem véletlen hívta életre. Hogy meg létezése. valószínűleg, hiányának köszönhető, hogy fennmaradhatott, szükségességének. De mindennek előfeltétele egy minőségileg is megfelelő írói csoport létezése.

A vajdasági magyarság folyóiratának — nevezzük akár „Vajdasági Írás“-nak, akár „A mi irodalmunk“-nak, akár pedig „Kalangyádnak — meg kellett születnie, hogy itteni magyar íróink térhez jussanak. Nem, mintha nem lett volna alkalmas, sőt erős napilapunk, de ez irodalmi rovatát túlnyomóan idetelepedett, tájunktól, annak lelkiségétől idegen, emigráns íróknak tartotta fenn. Kötelező tárgyilagossággal ezen nincs mit csodálkoznunk, mert ezeket az alig közepes, de friss, ügyes, gyakorlott tollú, ötletes írókat nemcsak hasonló műveltség kötötte a velük egy iskolát járt szerkesztőséghez, hanem hasonló gondolkodás is. Érthető tehát, hogy e jövővény-írókat akkor jelentkező, többnyire fanyar tehetségeinkkel szemben előnyben részesítette. Rokonszenv, hasznosság, üzleti érdek és irodalmi divatosság: mind nekik kedvezett. Az alakulóban lévő fiatal állam is szívesen látta őket. Politikáját támogató fegyvertársakat látott bennük, s nem magyar megmozdulások kezdeményezőit.

Meg aztán: ennek az első korszakba eső irodalomnak sokkal több köze volt akár a budapesti, akár a külföldi lapok irodalmi rovataihoz, mint az itteni tájhoz és magyar lelkiséghez. Nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy akkori irodalmunk „importált pesti irodalom“ volt, s mint ilyen, túlnyomóan a napi szükséglethez alkalmazkodó. Szinte jólesően keveredett közé egy-egy európaiabb szempontú cikk, tanulmány s néhány művészibb vers és novella. Pedig 1927 táján már több olyan írás hevert asztalfiókba száműzve, melyek e táj levegője nélkül sohasem születhettek volna meg.

Ily körülmények közt tűnt fel s kezdett egyre felkapottabbá válni az atyai részről szerb, anyai részről magyar Szenteleky Kornél, akinek neve Budapestről is ismert volt a „Hét“ hasábjairól. Egy nagy, ősztől-tavaszig mocsárba, ködbe, hóba és sárba fulladó, jellegzetesen bácskai szerb faluból tört elő, kezdetben nem is gondolva rá, hogy vezére lesz a vajdasági magyar íróknak s harcos követője a tájirodalomnak.

Szenteleky már elismert tehetség, mikor a Napló hasábjain néhány újabb idevaló író neve is megjelenik. De a legtöbbször elkallódás lett volna a sorsa, ha nem lett volna folyóirat, ahol megszólalhattak. Így is, mire felnyomulhattak s a közönség megismerhette nevüket, évek teltek bele. Berényi János, legmagyarabb költőnk például két szabadkai napilap közt hanyódik, s végre is elkeseredve és felőrlődve, az anyaországba költözik.

Csuka Zoltán érdeme, hogy itt folyóirat megindulhatott, ő ismerte fel először, hogy a Bács megyei Napló szűk lehetőségei közé szorítva s egy idegen szellemiségű érdekcsoport kénye-kedvétől függve, a vajdasági magyar irodalom sohasem bontakozhat ki. Ez készítette őt arra, hogy folyóiratot alapítson. Tervét egyedül nem valósíthatta meg. Fiatal is volt, neve sem elég patinás. A vállalkozás olyan valakit kívánt, aki nemcsak közmegebecsülésben állt, hanem mint író, tekintélynek számított. Így esett választása Szenteleky Kornélra. Alkalmasabbat, kritikailag felkészültebbet nem is találhatott. Ifjúi hevével, gyűjtő lelkesedésével és megcsillogtatott terveivel sikerült is rávennie, hogy e szerepet vállalja.

A terv nyilvánosságra hozatala nagy ellenhatást, megvalósítása évekre szóló ellenségeskedést váltott ki. Fenyves Ferenc, mint a Bács megyei Napló

tulajdonosa s a lapja köré sereglett írók pártfogója, nem nézhette közömbösen, hogy az irodalmi vezetés kisiklik kezéből s Szentelekyébe megy át, aki csak nemrég becézett írója volt újságjának. Hiába igyekeztek őt jobb belátásra bírni, a folyóirat szükségességéről meggyőzni, az ellentéteket elsimítani, Fenyves hajthatatlan maradt s valójában sohasem bocsátott meg a hiúságán esett sérelemért. Agyonhallgatással vagy lekicsinyléssel érezte is, hogy nem felejtett. Hatalma is megvolt hozzá, a Bácsmegyei Napló fénykorát élte.

Fenyves Ferenc ellenséges magatartásának az lett a következménye, hogy 1928 táján két írói csoport alakult ki. Az egyik Újvidéken, a másik Szabadkán. Az előbbi köré többnyire keresztény írók, az utóbbi köré pedig többnyire zsidó írók csoportosultak. Mindez olyan időben történt, amikor máshol még híre-hamva sem volt hasonló írói elkülönülésnek.

Az új arcvonal világnézetileg mégsem volt egységes. Keresztény színezete ellenére szabadelvű elemeket éppúgy tartalmazott, mint baloldaliakat. Szenteleky csupán azt követelte tőlük, hogy írásaikban ne sértsék a magyar nemzeti érzést, vallást és erkölcsöt.

A folyóirat-csoport kevert összetételén nincs megütközni való. Az akkori viszonyok közt nem igen lehetett válogatni, de még kevésbé a Bácsmegyei Naplóval szemben új arcvonalat kialakítani. Szentelekynek különben is az volt a dicséretes elve, hogy egyetlen értéket sem szabad kirekeszteni a munkából. A világnézeti különbségek lassan úgysis letöredeznek s előbb-utóbb mindenkit a magyar kisebbségi hivatástudat tölt be. Hitében nem is csalódott, de annak beigazolódását közbejött halála miatt már nem érthette meg.

Az első folyóirat-kísérlet, a „Vajdasági írás“, tulajdonképpen nem fedezett fel új írókat. Ez már a „Kalangya“ s „A mi irodalmunk“ korszakába esik. A kezdeti tevékenység főképp a meglévő írók összefogására s az innen elszármazottak megszólaltatására irányult. Annak megmutatása volt a cél, hogy e táj tehetségekből gazdagabb, mint a köztudat hitte.

A „Vajdasági írás“ főanyaga szépirodalom volt. Ám bármily lelkesedéssel is csinálták szerkesztői, hosszú életű nem lehetett s alig másfél éves fennállása után, megfelelő támogatás híján, 1929-ben megszűnt.

A veszettség Szentelekyt sújtotta legérzékenyebben. Szinte kedélybeteg lett. Elkéseredetten vádolta tehetősebb értelmiségünket, hogy hiányzik belőle az érdeklődés és az áldozatkészség.

De Csuka nem csüggedt. Újvidéki odújába s baráti körébe húzódva, máris új terveket értelt. S mint minden, amihez kitartással szegődött, új terve is hamarosan megvalósult. 1930 karácsonyára megindította az Újvidéken megjelenő „Reggeli Újság“ mellékleteként „A mi irodalmunk“-at. Ez volt az első délvidéki magyar sajtótermék, mely a délszláv megszállás alatt már nemcsak irodalommal foglalkozott, hanem kisebbségi természetű kérdésekkel is, s ezzel az évekre elhallgattatott politikát pótolva, megvetette alapját a kisebbségi öntudat és gondolkozás későbbi erőteljes kialakulásának.

„A mi irodalmunkéban a legkülönfélébb cikkek jelentek meg. Az egyik a magyar nemtörődömséget ostorozta, a másik az áldozatkészség kötelességére figyelmeztetett, a harmadik példának felhozta az egyszerű szerbek nagy kulturális alapítványait, a negyedik értékeink megbecsülésére és felkarolására intett, az ötödik a kisebbségi sorsba hullott magyarság osztálykülönbségnélküliségét hirdette. Legjelentősebb volt valamennyi közt Szentelekynek Makkai „Magunk revíziójáéval foglalkozó írása. Szokatlan eréllyel követelte, hogy az örökös múltbanező csodavárás helyett vessen mindenki számot kisebbségi voltával, s új és fokozottabb kötelességérettől áthatva, életét népe fennmaradásának szentelje. Ugyanő hirdette, hogy a vajdasági irodalomnak nem lehet Budapest felé fordított arca, s íróinknak a tükrös kávéházak helyett tájunkkal s annak népeivel kell foglalkozniok. A szóra-

koztató írások kora elmúlt s a tollforgatóra, különösen a kisebbségi sorsban élőre, nagyobb feladatok várnak.

Szenteleky cikkei nem maradtak hatástalanok. Értelmiségünket felrázták szellemi tespedtségéből s tájunkon teljesen szokatlan irodalmi pezsgést indítottak meg.

Munkaterve azonban még ezzel nem merült ki. Valószínűleg erdélyi példától serkentve, külön vajdasági irodalom megteremtését tűzte ki céljául. Kétségtelen, hogy csupán vajdasági tárgykörű, színezetű és hangulatú írások lebegtek szemei előtt s egy külön vajdasági lelkiség még nem foglalkoztatta. Bácska, mint művészi és szellemi egység is csak két évvel később, Millekích hasonlító című könyvének ismertetése során kerül érdeklődése terébe.

De bármily erős volt is az irodalmi fellendülés, nagyobb tömegeket megmozgatni nem tudott. Így alig pár hónapos fennállása után a Kalangya helyzete is megingott. Kende Ferencnek, ennek a nagyműveltségű, kifinomult ízlésű műbarátnak s kiváló szervezőképességű üzletembernek köszönhető, hogy mégsem szűnt meg.

Kende, hogy a Kalangya fennmaradását hosszú esztendőkre biztosítsa, széleskörű propagandával és semmi áldozatot sem kímélve, az egész magyar értelmiséget mozgósította. Tervének megvalósítása természetesen szükségessé tette Szenteleky és Fenyves kibékítését s a két egymással szemben álló írói csoport közelebbhozását. A békeegyezmény, megbízottak közbeiktatásával létre is jött, de inkább „Treuga Dei“-nek számított, mint igazi békekötésnek. A viszonyokkal ismerős semmiképpen sem szabadulhatott az érzéstől, hogy a kibékülés csak látszólagos. Ám bár-hogy történt is, megnyíltak egymás felé a kapuk, a közeledés szabadabbá vált, az írók ide és oda is dolgozhattak s hosszú agyonhallgatás után végre a Napló is beszámolt a Kalangyáról, még pedig nagy, parádés cikkben.

A kiegyezés tehát megtörtént, bár sem Kende, sem a Kalangya nem sokat nyert vele. Mindennek előbb kellett volna bekövetkeznie, mikor a közönségben még jóval több volt az érdeklődés és fogékonyság s a Naplón kívül álló irodalom hitele kevésbé korhad. Az a réteg ugyanis, mellyel a Kalangya megerősödhetett volna, évek során át végkép elveszett. Még az sem használt, hogy ügynöki rábeszélésre többszázán szintén felcsaptak a magyar kultúra támogatóinak. Belső meggyőződés hiányában amúgysem tartottak ki s a legelső alkalommal kiugrottak. Még ártottak is, mert azzal hivalkodtak, hogy a Kalangyát felvágatlanul hajjálják polcra, tűzbe, papirkosárba.

Mindezt át lehetett volna vészelní, ha Kende nem vág bele az annyiszor sürgetett jugoszláviai magyar könyvsorozat kiadásába. Ez a közéleti vezetőségünk sok-pecsétes ajánlásával is támogatott, de túlméretezett vállalkozás felfedte igazi arcunkat. Kitűnt, hogy nagyobb munkára képtelenek voltunk, mert kevés volt a minőségileg is megfelelő írónk s az se termékeny. Beigazolódtott Szenteleky irodalompolitikájának elhibázottsága, amikor ezen a tehetőségekben szegény tájon, máról holnapra, a kötelező mérték elvetésével, mindenáron irodalmat akart teremteni. Ezt az irodalompolitikát, melynek elhibázottságát halála előtt ő is felismerte, megsínylette az egész délvidéki magyar irodalom és sínyli még ma is. A kontárok és féltehetségek többször túltengő társaságába keveredve, az igazi értékek sem érvényesülhettek s a Kalangya magyarságnevelő és irányító munkája csak részben bontakozhatott ki. Évek teltek belé, mire az olvasók előítélete megváltozott, de a vajdasági irodalom nagyobb elismeréshez már sohasem juthatott.

Szenteleky súlyos betegségében, utolsó szanatóriumi útjára készülődve, még mindig tevékenyen irányította a szerkesztést s hozzászólásai során hangja mind nagyobb eréllyel és határozottsággal csattant. Legemlékezete-

sebb vitája az marad, melyet a taine-i milió-elmélet híveként Havas Emillel folytatott a couleur locale érvényrejuttatásáért s a jellegzetesen vajdasági magyar irodalom megteremtéséért. A disputát a felfogásbeli eltérés csak duzzasztotta s egy sajnálatos nyomdahiba olyannyira elmérgesítette, hogy elfajulásában Szentelekyt még akkor sem kímélte, amikor már teljesen tehetetlenül hevert ágyán, visszavágásra képtelenül: már csupán egy-két hét választotta el a haláltól.

Szenteleky korai elhúnyta pótolhatatlan veszteség volt a Kalangyára. Nem akadt munkatervének folytatója, életművének betetőzője. Sírbaszálltával a tulajdonképpen folyóiratában élő, vajdasági magyar irodalom vesztette el szószólóját s a Kalangya felvázolt hivatás-szerepe került válságba. Az évek kapujából visszatekintve, az ember elvesztése sokkal fájdalmasabb, mint az íróé. Vezéri egyénisége szélesen ölelő keret volt, minden csatlakozót befogadó és beillesztő. Abban a kis közösségben, melyet megteremtett, magasan álló szelleme tiszta, jótékony és megnyugtató sugárzással világított. Akik utána következtek, szerepét nem vállalták, de nem is akarták, így tűntével sirba szállt.

Bár Szenteleky továbbra is magasan lobogtatott zászlója maradt a magyarságnak s hitvallását nem szűnő állhatatossággal hirdették, a Kalangya szellemi irányításában ez csak részben jutott kifejezésre. Az örökébe lépők nemcsak a színvonal kérdésében tértek el tőle, hanem a tájirodalom felfogásában is. A vajdasági irodalom szerintük nem erőszakolható, mert vajdasági szín, hangulat s lélek csak azok írásaiban jelentkezik, akik a Délvidék népi tarkaságában gyermekkoruktól fogva benne gyökereztek. Enélkül minden kísérlet: csupán üres külsőség. Még azé az íróé is, aki ugyan itt született s itt élt, de a Nagy-Alfölddel összeolvadó magyar nyelvterületen, mint pl. Cziráky. Az ilyen elsősorban alföldi magyar író s nem vajdasági.

A Szenteleky utáni időket egy folyton erősödő színvonalharc jellemzi.

A kitenyészett kontárok és féltehetségek lassan visszaszorultak, de nem annyira, hogy befolyásukat végkép le lehetett volna szerelni. Uralmi törekvésük minden alkalmat megragadott a felülkerekedésre. Ha nem volt más mód, divatos szellemi és politikai áramlatok jelszavainak kisajátításával. Kivált az utolsó évtized-forduló második felében. Érdemesebb alkotó munka helyett sok erő fecsérlődött el támadásaik kivédésében és visszautasításában.

Szenteleky munkatervének módosítása a Kalangya arculatát is megváltoztatta. Hónapokon át a szellem legkülönfélébb tájairól vett írások váltakoznak lapjain. Társadalomtudományi, bölcséleti, szellemmozgalmi, történelmi s egyéb tanulmányok keverednek szépirodalmiakkal. A széttördelt egység helyett, lázas igyekezettel, mindjobban enciklopédikus szándék jut kifejezésre. Izgatott tájékozódás és tájékoztatás. Mintha a Kalangya a magyar szemléket akarná pótolni. Kétségtelen, hogy ez is sarkalta, de erre szorította a színvonalas írók mindinkább érezhető hiánya is. Ebben az időben jóformán csak néhány bírálat emlékeztet tájunkra.

1934 tavaszán a Kalangya érdeklődése új irányba fordult. Egyre jobban áthatotta a tudat, hogy az irodalom ápolásán és a tájékoztatáson kívül egyéb feladatai is vannak, s hogy az igazán szorongató kérdések ott sűrűsödnek körülötte. A magyarságnak legjobban fájóokról azonban nem szabad írnia. Oda nyúlt tehát, ahol tiltó kéz nem fogta le karját. Helyzetképeket közölt, velünk együtt élő népek kulturális és gazdasági viszonyait ismertette, támadó élű délszláv könyveket kivonatolt, újabb elszlávosítási törekvésekről tudósított. Szerepe: a résenállás, tájékoztatás, megelőzés, figyelmeztetés, visszautasítás volt. 1935 nyarán Kendé Ferenc az összes szép- és közírók bevonásával egy vaskos kisebbségi szám kiadását tervezi. Célja: a rendteremtés, helyzettisztázás.

A vármegyei szellem időszerűtlenül még mindig kísért, akadályozza a kisebbségi összefogás kialakulását, a politikai tevékenység mozdulatlan-ságra van ítélve, a központi szervezkedés teljesen lehetetlen, a szövetkezeti eszme megvalósíthatatlan, egységes munkatervnek se híre, se hamva.

A vaskos számot Kende Ferencnek mindenre kiterjedő s legsürgősebb teendőinket felvázoló tanulmánya vezetne volna be, kiegészítve a többiek hozzászólásaival. A részletes munkatervet adó számból azonban nem lett semmi. Az ügyészség nem engedélyezte s a Kalangyát csürés-csavarással hónapokig szüneteltette. Mire újból megjelenhetett, a szerkesztőség kedvét vesztette hasonló próbálkozástól.

A Kalangya szerepe ettől fogva újra a szépirodalom ápolására zsugorodik. Más természetű cikkek már csak ritkábban jelennek meg, akkor sem mindig idevaló írótól. A szerkesztőségnek egyre több a gondja a kéziratokkal. Ezen a tájon sohasem volt nagy bőség a szellem hombáiraiban. Akinek csak kedvnyüvő, minden es sors jutott, — mint a kisebbségi írónak — nem nagyon ért rá félretenni, betakarítani. Többnyire csak azt adhatta, amit akkor kapott össze.

1935 karácsonyától a gyors lezegényedés szomorú hónapjai következnek. Szellemileg is, anyagilag is. A bedobott anyag nem egyszer összehordott töltelék. De néhány szám még erőlködve kiemelkedik, szállni, lebegni próbál, örülni az egynapos, szebb életnek. A következő szám már újra üresen, fáradtan puffan. Sok-sok hétköznap s nagyritkán egy-egy pirosbetűs vasárnap! Szegénynek nem juthat több. Még erre is erején felül készülődik, költenek. Így volt mindig, ma, tegnap, tegnapelőtt. Ez volt a vajdasági író sorsa! Egy kissé mindig hősködés, egy kissé mindig önbiztató reménykedés. Még akkor is, ha erdőt irtott napszámba, koszvakaróval már hajnalban sorra járta a szennyes viskókat, vagy végigtalpalt három vármegyét, hogy eladjon néhány könyvet, feketekávéét ebédelve.

1936 novemberére már nem volt kézirat, de pénz sem.

Deák Leónak köszönhető, hogy a Kalangya — öt hónapos szünet után — szerény anyagi támogatás biztosításával, újra megjelenhetett.

Színvonala ettől fogva ismét felfelé tör, de az „Erdélyi Helikon”-ét soha el nem éri. Íróinak többsége nem okul, nem tanul, nem művelődik — könyvet is keveset olvas — s teljesen rábízta magát ösztönére. Nem csoda, ha a névsor egyre ritkul s még az újabbakkal is alig mutat ki többet hétnyolcnál.

Az utolsó négy évet a szépirodalmi anyag erős csökkenése jellemzi, a minőség javulásával. Annál több a szellem egyéb területéről vett cikk. Ezek közt különösen a kisebbségi természetűek nagyjelentőségűek. Szaporításukkal a Kalangya kisebbségi szemlejellege egyre érezhetőbben kidomborodik. Itt-ott helyet kap a szolgálatába osztott, színvonalasabb közírás is. A kisebbségi kérdés teljességét, erős jogérzéssel felépített tanulmányában, szakszerű hozzáértéssel, Deák Leó bontotta ki. Ehhez hasonló bátorsággal egyetlen elszakított területen sem írtak a kisebbségi jogokról. (Igaz, hogy a politikai elnyomás akkorra már érezhetően enyhült.)

A Kalangya az utolsó négy év alatt arra törekedett, hogy kisebbségi helyzetünket minél teljesebben feltérképezze. Személyi kockázatot vállalva, mindenekelőtt feldolgoztatta a féltve őrzött 1931-es népszámlálás adatait. Sajnos, a lakosság elvándorlásával foglalkozó s az eredményösszehasonlító statisztikák nem jelenhettek meg. A Belgrádtól tartó szabadkai ügyészség nem engedélyezte.

Asszimiláció, iskola-, ifjúsági-, főiskolás-, tanonc-, földbirtokreform-s egyéb kérdés: mind sorra kerül a Kalangya hasábjain. Érdeklődése kiterjed a délszláv irodalmi és művészi megnyilatkozásokra, de egyéb szellemi moz-

galmakra is, ha azokból alkalom kínálkozik összehasonlításokra vagy egy-egy rejtett szándék leleplezésére. Munkatervébe tartozott a délvidéki magyar népzene szakszerű feldolgozása is s az idősebb nemzedékkel feledésbe vesző népdalkincs megmentése. De nem kevésbé szívügye a hasonló sorsban, Romániában maradt magyar írók bevonása. E tervét, a felszabadulás folytán csak részben valósíthatta meg.

A Kalangya kisebbségi évei lezárultak. Szerepe évek során túlnőtt a délvidéki irodalom megteremtésén és ápolásán. A kisebbségi sors olyan feladatok vállalására kötelezte, mely idegen volt egy folyóirattól s inkább egy szakszemle keretébe tartozott. De feladata elől nem térhetett ki, mint-ahogy az eltelt huszonhárom év alatt egyetlen felelősségtől áthatott magyar sem vonhatta ki magát az alól, hogy kitartsón helyén, ahová kisebbségi sorsa állította. Lehet, hogy a műhelyéből kikerült munka csak ritkán volt mestermunka, de haszontalan sem egészen.

Ha a Kalangya kisebbségi évei lezárultak is, feladatai megmaradtak. Európa e népileg talán legtarkább népszívetén egész sereg kérdés vár még feleletre. A választ, melyet türelmetlenül várunk, a Kalangyának kell megadnia. Elsősorban is arra, hogy mi az a vajdasági vagy délvidéki lélek? Mert, hogy van, rég sejtettük, de hogy mennyire létező valóság, csak a felszabadulás után tudtuk meg.¹

SZIRMAI KÁROLY

¹ Megjegyezzük, hogy Szenteleky Kornél munkásságával a Magyar Szemle már 1934 dec. számában is foglalkozott, ld. Bisztray Gyula: Vajdasági irodalmi élet c. tanulmányát.